

Operációs rendszerek

ELTE IK.

© Dr. Illés Zoltán

Bevezetés

- Visszatekintés (Számítógépes alapismeretek)
- Számítógépek felépítése I.(HW)
- Számítógépek felépítése II. (SW)
- Operációs rendszer fogalma
- Operációs rendszerek fejlődése, története
 - Múlt, Jelen, Jövő?
- Operációs rendszerek fogalmai
- Rendszerhívások
- Operációs rendszerek struktúrája

Visszatekintés

- Ahol a számítógépes alapismeretek befejeződött...
- Script programok
 - Rendszergazda legjobb barátja
 - Shell script
 - PowerShell
- Kliens-szerver – mint gép
 - HW különbségek
- Kliens-szerver – mint szolgáltatás
 - Adminisztráció
 - SW különbségek

Számítógépek felépítése (HW)

- Számítógépek felépítése
 - Hardveres oldal
 - Tárolt program, utasítások, adatok azonos módon (binárisan, miért?) a memóriában helyezkednek el.
 - Vezérlő egység (CPU), aritmetikai-logikai egység (ALU) az utasítások végrehajtását, alapvető aritmetikai műveleteket felügyelik.
 - Szükség van be/kimenetek (I/O) kezelésére, mely a gép és a külvilág kapcsolatát biztosítja.
 - Ezen jellemzőket gyakran a Neumann elv elemeiként is ismerjük.
 - Harvard architektúra (adat-utasítás memória)
 - Alapvető elemek: Processzor, Memória, Perifériák, Háttértár
 - Összekötő kapocs: Busz (sín, adat, cím, vezérlő)

Processzor utasítások

- A rendszer gyakorlatilag minden eleme intelligens, de a kulcsszereplő: processzor, mikrokontroller
- Regiszterek: speciális memóriák, processzoron belül
 - Regiszter csoportok (általános, állapot jelző, stb)
- Utasításcsoportok
 - Adatmozgató utasítások (regiszter –memória)
 - Ugró utasítások, abszolút-relatív
 - I/O port kezelés,
 - Megszakítás kezelés stb.

Processzor védelmi szintek

- Intel 80286 minden utasítás egyenlő
- Intel 80386 nem az, 4 védelmi szint
 - Ebből 2-t használ, kernel mód (védett,protected mód) és felhasználói mód
- Tipikusan védett módú utasítások
 - Megszakítás kezelés
 - I/O port kezelés
 - Bizonyos memória kezelés
- Szoftveres megszakítás, csapda (trap) kezelése azonos a hardveres megszakítás kezeléssel
 - Különbség a megszakítás forrása!
- Megszakítások
 - Megszakítás prioritások
 - NMI (Non Maskable Interrupt)

Processzor utasítások használata

- Adatok, utasítások a memóriában, ezeket a CPU végrehajtja
 - Mov al, 'F'
 - Mov ah,'T'
 - Mov bl,'C'
 - Stb.
- Hol van itt az élvezet?
 - Hát ott, ha látom is az eredményt (FTC)...
 - Ha egy perifériát (pl. képernyő) elérek és azon megjelenítem az adatokat

Számítógépek felépítése (SW)

- Végrehajtási, felépítési szintek
 - Logikai áramkörök
 - CPU, mikroprogram, mikroarchitektúra szint
 - Számítógép, hardver elemek gépi kódja
 - **Operációs rendszer**
 - Rendszeralkalmazások
 - Alacsonyszintű, gépi kódú programok, meghajtók
 - Magas szintű nyelvek, programok
 - Alkalmazások
 - Felhasználói programok, Pasziánsz stb.

Operációs rendszer fogalma

- Operációs rendszer: Olyan program ami egyszerű felhasználói felületet nyújt, eltakarva a számítógép(rendszer) eszközeit.
- Op. Rendszer mint kiterjesztett (virtuális) gép
 - Nem érdekel hogyan, csak át akarok másolni egy képet.
- Op. Rendszer mint erőforrás menedzser
 - Nyomtatási sor kezelő (időalapú megosztás)
 - Memória (tér, címtér alapú megosztás)
- Kernel mód- Felügyelt mód
 - Miért kell ez?
- Felhasználói mód
 - Gyakran op.rendszer feladatok is itt helyezkednek el.
- Beágyazott rendszerek- akár operációs rendszer nélkül

Operációs rendszer feladata

- Jól használható általános felhasználói felület biztosítása
 - 0. generációs felület: sajátos kapcsolótábla
 - Korai rendszerek felületei: Speciális terminálok
 - Már ekkor kialakul a mai rendszer szerkezete.
 - 80-as évek eleje: mikrogépek (ZX81 stb), Basic
 - PDP kompatibilis TPA1140, soros terminálok
 - MS DOS karakteres felület
 - Unix_X Window rendszer, Xerox, MacOS
 - Windows 3.1, 95,98,Mill,2000,XP, Win7,Win10
- Ezek mennyire jó felhasználói felületek?

Kommunikáció a perifériákkal

- Lekérdezéses átvitel (polling)
 - I/O port folyamatos lekérdezése.
 - Sok helyen alkalmazott technika, gyakran szinkron szoftver hívásoknál is alkalmazzák.
 - Memóriában való megjelenés(memory map)
- Megszakítás (Interrupt) használat
 - Nem kérdezgetjük folyamatosan, hanem a kívánt esemény bekövetkezésekor a megadott programrész kerül végrehajtásra.
 - Aszinkron hívások (programesemények) megfelelő használata
- DMA, közvetlen memória elérés
 - Pl. közvetlen memória címezés: 0xb800:0

Programkönyvtárak

- Az iménti (gépi kódú, stb.) utasítások szintjei
 - Gépi kód
 - Pl:intel x86, mov ax, 'F', mov eax, 'T', jmp cím
 - Normál, felhasználói programkönyvtárak (API, Application Programming Interface)
 - C64 ROM Basic
 - DOS (IBM, MS) , IO.sys, msdos.sys, interrupt tábla
 - Windows 98,...Windows 7, Win32 API
 - Unix-Linux rendszerkönyvtárak, C nyelv
 - Script programozás (BASH, PowerShell)
 - Ezt láttuk, megismertük az I. félévben

Felhasználói programkönyvtárak

- Jellemzően réteges szerkezetű
- Alapvetően két rétegre oszthatjuk:
 - Rendszer szintű hívás
 - Kommunikáció a perifériákkal
 - Felhasználói hívás
 - Széleskörű könyvtár biztosítás
- Milyen nyelvhez illeszkednek a könyvtárak?
- Hát a C nyelvhez! És még? A C++-hoz...😊
 - Persze más nyelvhez is, pl, Delphi-hez is van...
- Kompatibilitás

Mi a POSIX?

- **POSIX = Portable Operating System Interface for uniX**
- **Hivatalos neve: IEEE 1003 – ISO 9945**
- **A POSIX valójában egy minimális rendszerhívás (API) készlet, szabvány**
- **POSIX 1, 1a, 1b,1c módosítások léteznek**
- **Szabvány ANSI C-vel azonos függvénykönyvtár**
- **Ma gyakorlatilag minden OS POSIX kompatibilis**
- **A Windows-nak is van POSIX felülete**
 - **Windows Services for Unix**

Fontosabb POSIX API témakörök

- **Fájl, könyvtárműveletek**
- **Folyamatok kezelése**
- **Szignálok**
- **Csövek**
- **Standard C függvénykönyvtár**
- **Órák, időzítők**
- **Szemaforok**
- **Szinkron, aszinkron I/O**
- **Szálak kezelése**
- **Stb.**

Függvénycsoport példák

- **Matematikai függvények:** pl. sin, cos, tan, atan, atan2, log, exp stb.
- **Állománykezelő függvények:** pl. creat, open, fopen, close, read, write, unlink stb.
- **Könyvtárkezelő függvények:** pl. opendir, closedir, mkdir, rmdir, readdir stb.
- **Karakterfüzér-kezelő függvények:** strcpy, strlen, strcmp, strcat, strchr, strstr stb.
- **Memória-kezelők:** malloc, free, memcpy stb.
- **Belső kommunikációs függvények:** msgsnd, msgrcv, shmatt, semop, signal, kill, pipe stb.

Hogy használjuk a gyakorlatban?

- **Operációs rendszer: Debian szerver**
 - OpSys.inf.elte.hu
- **Szövegszerkesztő: vi, mcedit**
 - Vagy helyi grafikus szerkesztés, majd ftp.
- **Segítség: man**
 - Pl: man exit, man strlen
- **Fordítás: cc -c elso elso.c // -c csak fordítás**
 - Igyekezzünk a figyelmeztetéseket is orvosolni!

Operációs rendszer API-k

- **Ahány rendszer, annyi függvénykönyvtár**
- **Ma is jellemző API-k:**
 - Open VMS
 - OS/400
 - System V, BSD , közös rész: POSIX
 - Win32 API
 - Mac OS API
 - Windows Mobile, CE API
 - Palm OS
 - Nokia S40, S60, S80 API
 - Beágyazott API:
 - Java, .NET

Firmware - Middleware

- **A két végletet láttuk: Hardware – Software**
- **Hardware alatt már egyáltalán nem csak a fizikai eszközt értjük.**
 - Például: HDD, az operációs rendszer „logikai” kezelést végez, a valódi cilinderek elérése a HDD programjának feladata.
 - Például: BIOS,
- **Firmware: Hardverbe a gyártó által épített szoftver**
- **Middleware: Op. Rendszer feletti réteg**
 - **PL: JVM**

Operációs rendszer generációk I.

- Történelmi generáció: Charles Babbage (1792-1871)
 - Tisztán mechanikus, nincs op.rendszer
 - Operátor alkalmazás
 - Később mint programozót alkalmazta Ada Lovelace-t (Lord Byron lánya) (Ada nyelv)
- Első generáció, 1940-1955, kapcsolótábla, relé, vákumcső
 - Neumann János, Institute for Advanced Studies, Princeton
 - Egyedi gépek
 - Gépi kód, egyszerű matematikai számítások
 - Lyukkártyák megjelenése

Operációs rendszer generációk II.

- **Második generáció 1955-1965, tranzisztoros rendszerek**
 - Megbízhatóvá váltak az elemek
 - Géptermek (mainframe) kialakulása
 - Tervezés, gyártás, programozás, üzemeltetés fázisának elkülönülése
 - Lyukkártyás, szalagos egységek, kötegelt rendszer megjelenése
 - Fortran nyelv
 - Op. Rendszer
 - FMS, Fortran monitor system
 - IBM 7094 hármasa, 1401 beolvasó – 7094 feldolgozó- 1401 megjelenítő

Operációs rendszer generációk III.

- **Harmadik generáció, 1965-1980, integrált áramkörök megjelenése**
 - IBM 1401 és 7094 egybeolvadása: System/360 gépcsalád
 - Azonos rendszerek, felépítések, kompatibilitás megjelenése
 - OS/360 megjelenése, ez minden gépre jó, eredmény nagy, bonyolult op. Rendszer.
 - Multiprogramozás, multitask megjelenése
 - Több feladat a memóriában egyidejűleg.
 - Spooling, időosztás megjelenése
 - Nincs közvetlen on-line munka

Operációs rendszer generációk III.

- **Első időosztásos rendszer: M.I.T-en CTSS (CompatibleTime Sharing System)**
- **MULTICS, Multiplexed Information and Computing System**
 - AT&T Bell labs, General Electric támogatás
 - PL/1 nyelven készült
- **Bell Labs, Ken Thompson, Multics lecsupaszítás, PDP 7->UNIX**
- **Két fő irány**
 - Berkeley University – Berkeley Software Distribution
 - AT&T Bell Labs, System V Unix

Operációs rendszer generációk IV.

- **1980-tól napjainkig, személyi számítógépek, MS Windows**
- **LSI (large scale integration) áramkörök, CPU fejlődés**
- **Z80- CP/M (Control Program for Microcomputers)**
 - **ZX-81, ZX-Spectrum- Basic**
- **Intel x86 család, IBM PC- DOS, MS DOS**
 - **Parancssoros felület**
- **GUI- X Window, Mac OS X, MS Windows**
- **Hálózati, osztott rendszerek**

MINIX 3

- Kezdetben a UNIX forráskód az AT&T engedélye alapján felhasználható volt.
- UNIX – nem nyílt a forráskód, AT&T 7. verziótól
- MINIX – MINI Unix, nyílt forráskód
 - A.Tanenbaum, Vrije Univ. Amszterdam
 - C nyelven készült,
- Linus Torvalds, Tanenbaum hallgatója
 - MINIX módosítás, 1994, LINUs uniX->LINUX
 - Nyílt forráskód
 - LAMP-Linux-Apache-Mysql-Php

Rendszerhívások

- Rendszerhívásoknak nevezzük azokat a szolgáltatásokat, melyek az operációs rendszer és a felhasználói programok közti kapcsolatot biztosítják.
- Két fő csoportba sorolhatók:
 - Folyamat vagy processz kezelő csoport
 - Fájlkezelő csoport
- Programozó legjobb barátja: man, ...

Processz kezelés

- Processz – egy végrehajtás alatt lévő program
 - Saját címtartomány
 - Processz táblázat
 - Cím, regiszter, munkafájl adatok
 - Processz indítás, megszüntetés
 - Shell, gyerekfolyamatok
 - Processz felfüggesztés
 - memória térkép + táblázat mentés
 - Processzek kommunikációja
 - Szignálok

Fájlkezelés

- Egy főkönyvtár, /
 - Fastruktúra
 - Bejegyzés kétféle: fájl, könyvtár
- Műveletek: másolás, létrehozás, törlés, megnyitás, olvasás, írás
- Jogosultságok: rwx, - adott jog hiánya
 - SETUID, SETGID, Sticky bit
- Fájlrendszer hozzácsolása, mount, leválasztása, unmount
- Specifikus fájlok:
 - Karakter, blokk fájlok, /dev könyvtár
- Speciális fájl: Adatcső, pipe

Fontosabb folyamatkezelő hívások

- `int pid=fork()` - folyamat tükrözése, szülő folyamatban `pid>0`.
- `int i=waitpid(pid,&status,opt)` – adott (`pid`) gyermekfolyamat jelzésre vár, ha `opt==null`, akkora végére.
 - `int i=wait(&status)` – egy gyerek befejezésre vár
- Exec programcsalád
 - `Execv` – a paraméterek egy tömbben vannak
 - `Execl` – a paraméterek felsorolva szerepelnek, null-al lezárva
- `Getpid()`, `getppid()`, stb. manual !

Fontosabb szignálkezelők

- `signal(SIGKILL,handler)` – jelzés, jelzéskezelő beállítás
- `kill(pid,SIGKILL);` - jelzés küldése
 - `Pid=-1` – mindenkinek aki él, ha jog is van hozzá!
 - `Pid=0` – a küldő processz csoportnak, ha van joga.
 - Default: egy parancs, alpból a `pid`-el azonos `gp`-et is definiál (`ps j`), `getgp`(`id`), `setgp`(`pid1,gp`)
- `int i=pause()` – várakozás(alvás) egy jelzésre
- `int i=sigaction(pid,&act,&saveact)`
- `int i=sigqueue(pid,SIGKILL,value)` – signal küldése egy adattal
- Továbbiak: `man`

Fontosabb fájlkezelők

- Bináris kontra szöveges fájl
- Bináris:
 - Int
fd=Open(név,O_WRONLY|O_CREAT,S_IRUSR|S_IWUSR);
- fájl nyitás
 - Int db=Read(fd, &hova, mennyit) – beolvasás
 - Int db=write(fd, &honnán, mennyit) - kiírás
 - Close(fd);
 - Int i=lseek(pid,offset,SEEK_SET) – offset beállítás
 - SEEK_CUR – beállítás, az aktuális pozícióhoz képest
 - SEEK_END – beállítás fájl méret + offset

Fájlkezelés - szöveges

- `FILE* f=fopen(név, mód)` – mód=r, r+,w,wb
- `int i=fclose(f);` - fájl zárása
- Kiírás: `fprintf()`...
- Beolvasás:
 - `fscanf(f,format,...)`
 - `char* s=fgets(hova,db,f);`
 - `int c=fgetc(f);`
- `fseek(f,offset,SEEK_SET)` – pozíció módosítás
 - `void rewind(f)` – fájl pozíció az elejére áll
- Továbbiak: manual

További POSIX függvénycsoportok

- Csövek: pipe, mkfifo
- Üzenetsorok: msgsnd, stb
- Szemaforok: semget, semxxx, sem_open, sem_yyyy
- Bővebb információ: gyakorlaton, illetve manual
- További Posix függvénycsoportok is léteznek, nem cél ezek elemzése.

Operációs rendszer struktúrák

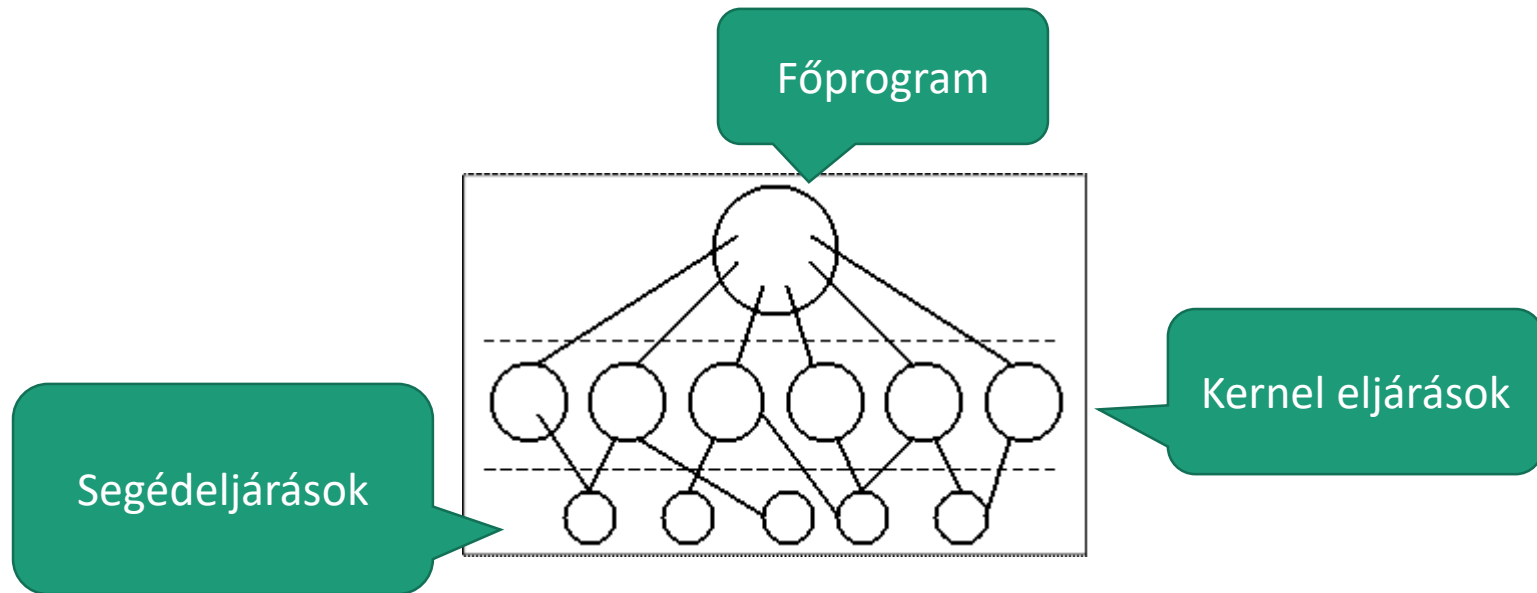
- Monolitikus rendszerek
- Rétegelt rendszerek
- Virtuális gépek
 - Exokernelek
- Kliens - Szerver modell

Monolitikus rendszerek

- Általában igaz: nincs különösebb struktúrája, de...
- Rendszerkönyvtár egyetlen rendszer, így mindenki mindenkire láthat.
 - Információelrejtés nem igazán van.
- Létezik modul, modulcsoportos tervezés
 - Csak az előre tervezett belépési pontok hívhatók
- Rendszerhívás során gyakran felügyelt módba (kernel mód) kapcsolja a CPU-t
 - Paraméterek jellemzően regiszterekben
 - Trap, csapdázás

Monolitikus szerkezeti modell

- Monolitikus rendszer: tipikusan 2 szintű támogatással

Rétegelt szerkezet

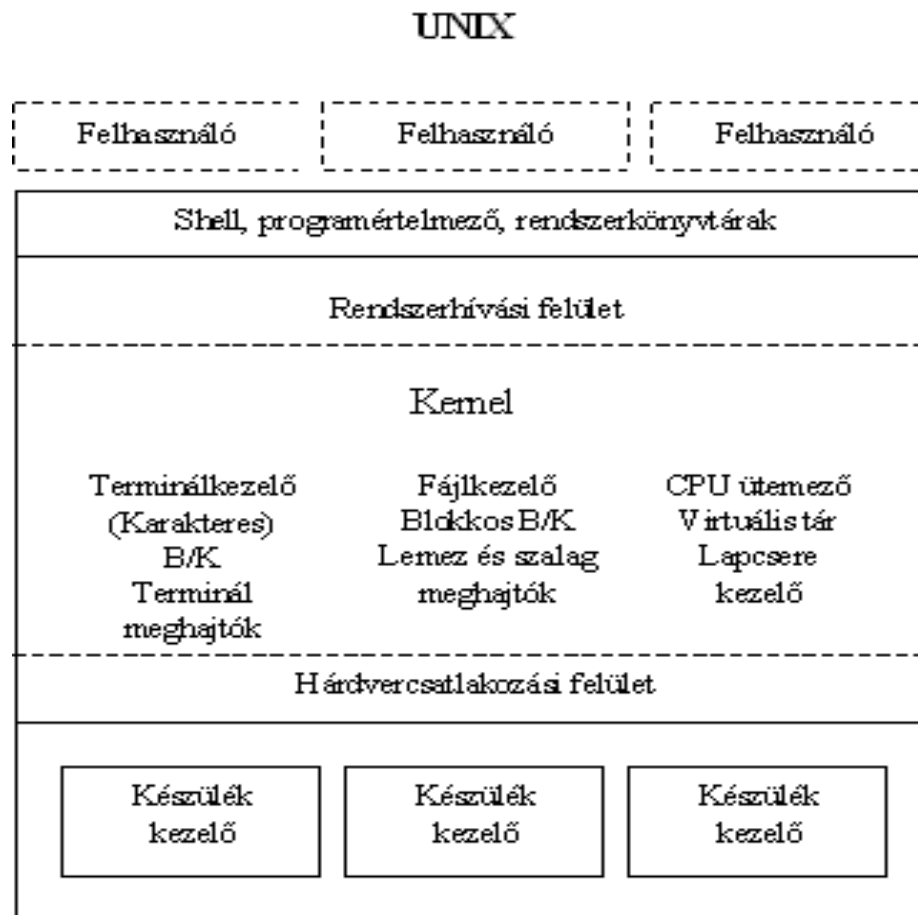
- E.W. Dijkstra tervezte, neve: THE (1968)

5.	A gépkezelő
4.	Felhasználói programok
3	Bemenet/Kimenet kezelése
2	Gépkezelő-folyamat
1	Memória és dobkezelés
0	Processzorhozzárendelés és multiprogramozás

- A MULTICS-ban tovább általánosították
 - Gyűrűs rendszer

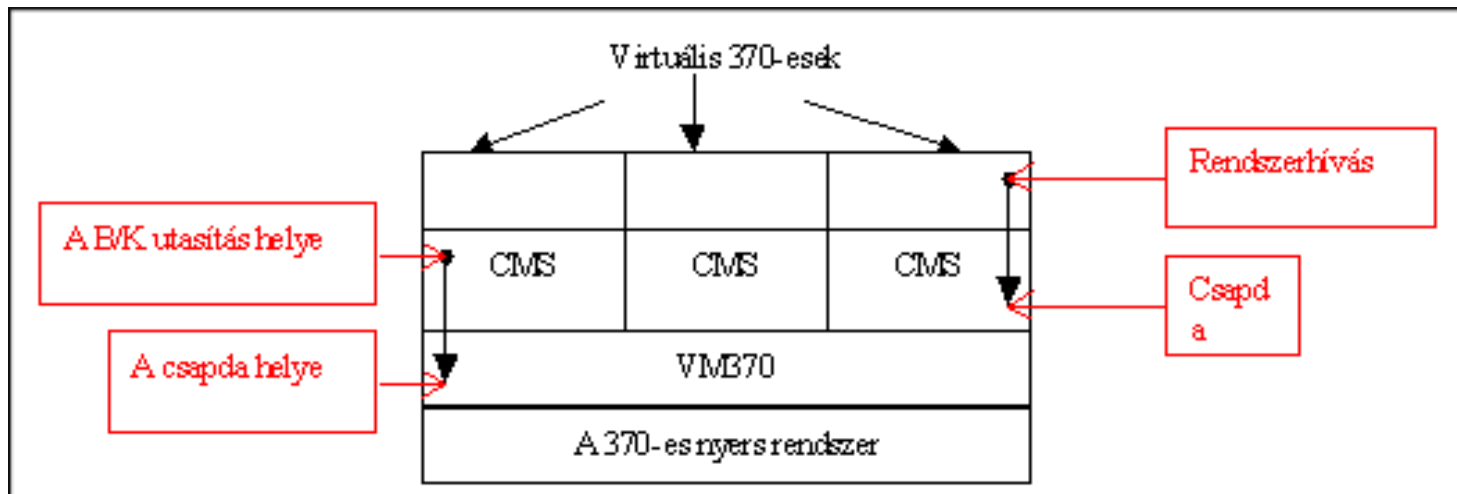
Tipikus rétegrendszer

- A Multics utód UNIX jellemző réteges, gyűrűs szerkezete.

Virtuális gépek

- Eredetileg az IBM-től származik az ötlet
- VM/370 rendszeren valósul meg először
- Virtuális gép monitor: a hardvert pontosan másolja
- Ezt tetszőleges példányban képes volt sokszorozni

Mai virtuális gépek

- VMWare – Unix- Linux platformon
 - Fut Windows-on is
- MS Virtual Server, Virtual PC
 - Létezik a Pentium utáni processzorokban 8086 virtuális üzemmód.
 - A Windows ebben futtatja a régi DOS programokat
 - Ez nem az igazi virtuális mód!!!
- Hyper-V – XEN-KVM, VMWARE
- Exokernel: virtuális gép számára az erőforrások biztosítása(CPU,memória,HDD)
- Más rendszerű virtuális gépek:
 - JVM
 - .NET

Virtualizációs fogalmak

- Host rendszer – vendég rendszer
- Fő kérdés: Processzor privilegizált, problémás utasításait hogyan kell végrehajtani?
- Paravirtualizáció – vendég rendszerben módosítják a kritikus utasításokat, ma már nem igazán használt
- Szoftveres virtualizáció- vendég rendszer változatlan, host rendszer problémás utasításnál emulál
- Hardveres virtualizáció – processzor ad segítséget a kritikus utasításokhoz
 - Ma gyakorlatilag ez használt.
 - A Pentium 4 óta, kb. 2005, elérhető
 - Ring 0 alatt létrejön egy Root mode a host rendszernek

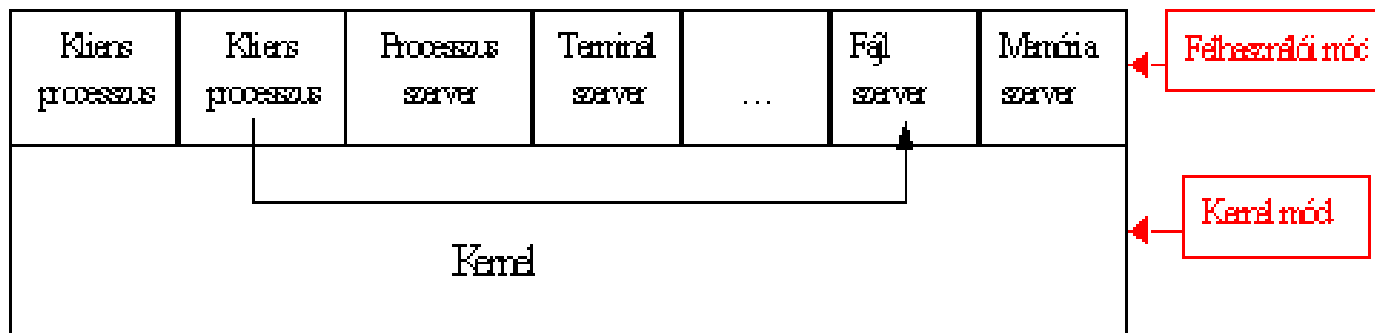
Multiboot – Virtualizáció

összegzés

- Igény több rendszerre:
 - Partícióként más-más operációs rendszer
 - Hátrány: Újra kell indítani a gépet ha másik rendszert akarok!
 - Virtualizáció
 - Ma gyakorlatilag teljes a hardveres támogatás
 - Van elég memória
 - Van elég háttértár
 - Általános támogatás minden rendszerben.
 - Hátrány: Teljes hardver emuláció „túl sok” erőforrást igényel
- Újabb igény: Alkalmazás biztonság igénye
 - Konténertechnológia, nem kell virtuális gép!
 - Elég a kernel támogatta „alkalmazás izoláció”
 - Docker, stb

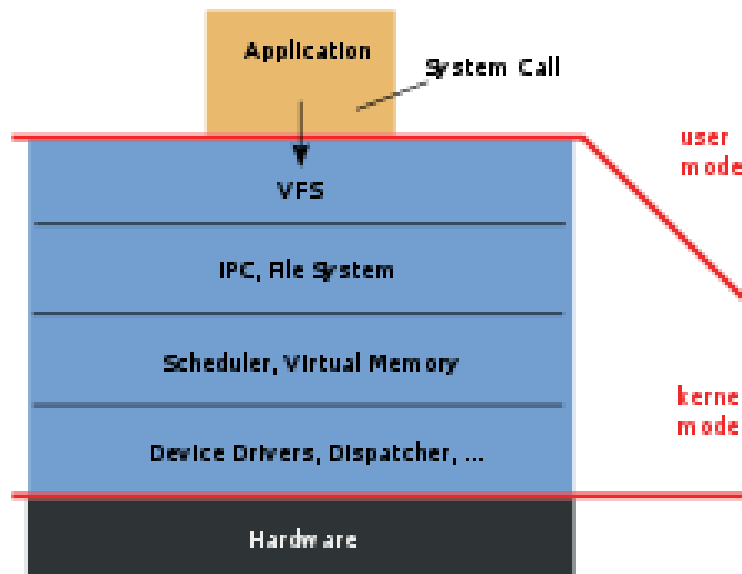
Kliens-Szerver modell

- A vm/370 ötlet továbbfejlesztése
 - Még jobban szét kell választani a feladatokat.
- Felhasználói program: kliens program
- Kiszolgáló program: szerver program
- Mindegyik felhasználói módban fut
- Egyre kevesebb funkció marad a kernelben

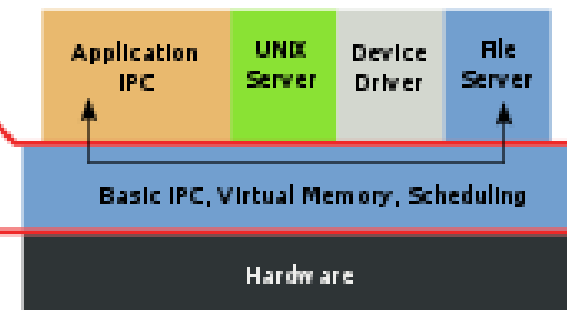

Monolitikus vs. Mikro kernel modell

Monolithic Kernel
based Operating System

Microkernel
based Operating System

Operációs rendszer elvárások I.

- Hatékonyság, a meglévő erőforrásokat a leghatékonyabban továbbítsa a felhasználók felé.
 - Efficiency
- Megbízhatóság, a hibátlan működés biztosítása.(Reliability)
 - Adatok megőrzése
 - Rendelkezésre állás (3-4 kilences...)
 - Megbízhatóság kiterjesztése: hibatűrés
 - Redundáns rendszerek (SW szinten is), Server Cluster

Operációs rendszer elvárások II.

- Biztonság (Security)
 - Külső rendszerekkel szemben
 - Adatbiztonság
- Kompatibilitás, hordozhatóság (Compatibility)
 - Két rendszer közti adat, programcsere lehetősége.
 - Szabványok szerepe (POSIX)
- Alacsony energia felhasználás
 - Nem csak mobil gépek esetén.

Operációs rendszer elvárások III.

- Rugalmasság, skálázhatóság (Flexibility)
 - Erőforrások rugalmas kiosztása (memória, processzor)
- Kezelhetőség (Manageability)
 - Üzemeltetési, felhasználói szinten
- Megvalósítható mindez egyszerre?
 - A gyártók szerint igen....😊
- A félév végén meg fogjuk látni!

Köszönöm a figyelmet!

